

שמות לב

- יא וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ד' אֱלֹהָיו
וַיֹּאמֶר: לָמָּה ד' יַחַרָּה אַפָּי בְּעַמִּי אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גְּדוֹל וּבְיַד חֲזָקָה?
לב לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר:
בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהַרְגָּם אֹתָם בְּהָרִים וּלְכַלְתָּם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
שׁוֹב מִחֲרוֹן אַפָּי וְהִנַּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמִּי.
יג זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדַי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ
וּתְדַבֵּר אֱלֹהִים אֲרָבָה אֶת זַרְעֶכֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲתָן לְזַרְעֶכֶם וְנַחֲלוּ לְעַלְמִם.
יד וַיִּנָּחֵם ד' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ.

1. "ויחל משה את פני ד' אלהיו" –

א. מה משמעותה של לשון "ויחל", מדוע לא נאמר "ויתפלל משה" או "ויתחנן"?

ב. מדוע לא די לומר "ויחל משה את פני ד'", מה מוסיפה המילה "אלהיו"?

2. הרמב"ן מעיר:

"הנה בחטא הגדול הזה היה ראוי משה שיתפלל דרך וידוי ותחינה,

כענין 'אנא חטא העם הזה חטאה גדולה'¹

וכהתפלל עזרא וכהתודותו על מעל הגולה"².

מדוע אפוא משה איננו מתוודה על העוון החמור של העם?

3. "למה ד' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה" – וכי משה

אינו יודע למה יחרה אפו של ד' בעמו?! יתר על כן, דווקא בגלל שהוציאם "בכח גדול וביד

חזקה" והרעיף עליהם טובה רבה כל כך החרון גדול ומובן יותר³.

4. "למה יאמרו מצרים לאמר" – מה מוסיפה המילה "לאמר"?

5. "ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה" – לשם מה הכפילות:

להורגם, לכלותם?

¹ פסוק לא.

² רמב"ן לפסוקים יא-יב.

³ דברי מהר"ז לר' זלמן ברר וינה תרפ"ז פרשת תשא עמ' מ: "דבריו אלו [של משה] הלא המה סיבה להגדיל המדורה אדרבה, אחרי אשר הוציאם מעבדות מצרים ובכח גדול היה להם להחזיק טובה להמוציא בלי לחטוא נגדו, ואם כן טענות משה לפני הקב"ה חס וחלילה טענה הפכית, לחובתם של ישראל".

”ויחל משה”

טרם ירידת משה מן ההר תפילתו אינה מתמקדת בבקשת סליחה על חטאם של ישראל. שהרי טרם עשו תשובה, ואין להעלות על הדעת שד' יסלח להם לפני שישובו בתשובה שלמה. המגמה המרכזית בתפילת משה היא לברר את סגולת ישראל שמצדה אין הם ראויים לכליה.

”רבנן אמרינן: מהו ויחל משה? עשה את המר מתוק”⁴.

”ויחל משה את פני ד' אלהיו” – לשון פנים מורה על פנימיות⁵. לשון חילוי מורה אפוא על חשיפת הצד הפנימי 'המתוק' האידיאלי, העצמי והנצחי שבישראל, שאין בו שינוי כלל. על אף החטאים הנוראים ביותר – ”המר”, נשמת ישראל תישאר טהורה לנצח. מיתוק הדין מובנו גילוי הצד הנשמתי הטהור, המגמד את הצד הגלוי הקשה והעכור, מציג אותו בחיצוניותו. גילוי זה מלמד שהצד החיצוני אינו יכול לעכב את הכפרה.

”ויחל משה את פני ד' אלהיו” – הוספת המילה ”אלהיו” מלמדת שמשה רבנו ניגש לחלות את פני ד' מכוח שם ד' המתגלה בו, מכוח שליחותו ותפקידו האלוקיים היחודיים⁶. בפרשת וארא ד' אומר למשה: ”אני ד'! וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ד' לא נודעתי להם”⁷. הקב"ה מתגלה למשה ברמה אחרת ממה שהתגלה לאבות. הוא מתגלה אליו בשם 'הויה' המבטא את הופעת שם ד' בכל הזמנים: היה הויה ויהיה⁸. שם 'הויה' מביע את המגמה האלוקית החורזת את כל ההיסטוריה ואת כל מרחבי החיים – נשמת המציאות. עם כל ענקיותם של האבות, עדיין היו בגדר צדיקים יחידים ושם ד' לא יכול היה להופיע דרכם בגלוי בכל מרחבי העולם. בימי משה נולד גוי צדיק שמר אִמְנִים⁹ – עם שלם המופיע את שם ד' בכל אורחות חייו ובו גלומה נשמת ההויה כולה. שם ד' יכול כבר להאיר את המציאות כולה על כל מרחביה. שליחותו הייחודית של משה היא אפוא לגלות במציאות את האומר האלוקי ”אני ד'”, לגלות ששם ד' מופיע על אומה, שישנה אומה שכל הוויתה היא שם ד' – לקחת ממנה את שם ד' והיא איננה¹⁰. משה מברר בתפילתו שעם ד' הוא נשמת ההויה וממילא בלעדיו אין בכלל אפשרות להופעת חיים אלוקיים בעולם ולתיקון עולם במלכות שדי.

”ויאמר: למה ד' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה?” – בשאלה זאת הטעם במילה 'למה' הוא מלרע, ולפיכך הכוונה היא: למה? – לשם מה? לאיזו תכלית? איזה בניין חיובי יצמח בעולם מחרון האף של ד' בעמו, מכילוים של ישראל?!

⁴ שמות רבה מג ג.

⁵ שפת אמת במדבר שבועות תרל"ט: ”כי הפנים הוא הפנימיות”. ליקוט מאמרים ר' צדוק הכהן עמ' קכו. צדקת הצדיק סעיף קמט.

⁶ עיין רש"י הירש לפסוק יא ד"ה אלהיו.

⁷ שמות ו ב-ג.

⁸ מהר"ל גור אריה בראשית א א ד"ה במדת הדין: שם הויה ”הוא שם העצם המורה על אמתתו, ואמתתו היא הטוב הגמור המשפיע לכל הנמצאים”.

⁹ ישעיהו כו ב.

¹⁰ אורות, אורות ישראל א ה: ”אם בפעם אחת היתה אבודה ממנו [מאנתנו] כליל המגמה המוסרית של ההויה, אז היינו אובדים לגמרי את שאיפת החיים וממילא היו החיים הכלליים בטלים וכלים בלי תקנה”.

משה אומר לקב"ה: חרון האף עומד בסתירה לכל תהליך יצירת העם. הרי עם ישראל אינו עם רגיל אלא זה "אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה". הכוח הגדול והיד החזקה אשר אפיינו את תהליך יציאת מצרים אינם מאפשרים לרגע לחשוב שיציאת מצרים הייתה עניין קטן ושולי. יש לה חשיבות היסטורית מכרעת. עם ישראל נולד ביד חזקה, דהיינו בתהליך על-טבעי¹¹. הקב"ה יצר את עמו בתהליך יצירה אלוקי כדי לספר תהילתו בעולם – "עם זו יצאתי לי תהלתי יספרו"¹². לפיכך מהות חייו אלוקית לגמרי, וכן כל רובדי חייו 'מכף רגל ועד ראש'. תכונות החיים האלוקיות הוטבעו בו בתור עצם הווייתו, ועל כן הן אינן ניתנות לשינוי. ומשום כך ברור גם שכל עוצמות חייו יסודתן בהררי קודש.

משה אומר לקב"ה: "למה ד' יחרה אפך בעמך" – עם ישראל הוא "עמך". הוא לא נהיה עם ד' מכוח בחירתו שלו אלא מבחירתך שלך בו. על כן הוא "עמך" לנצח, והוא מותאם לחלוטין להופעת החיים האלוקיים בעולם, ואין בלתו בדבר הזה. עומק חייהם של ישראל, כל הפסיכולוגיה הלאומית שלהם, נקיה מכל שמץ של נטייה אנוכית. הבלבול שאליו נקלעו בעשיית העגל הוא מקרי וחולף, ואינו משקף כלל וכלל את מהותם הפנימית, האלוקית.

יתר על כן, אומר משה:

"למה יאמרו מצרים לאמר: ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה" – ריבונו של עולם! משה אומר, אם תהרוג את עם ישראל חלילה, יהיה חילול השם גדול ונורא בעולם. המצרים יאמרו שמלכתחילה כל כוונת ד' להוציא את בני ישראל ממצרים הייתה רעה, כדברי 'אור החיים' הקדוש:

"למה יאמרו וגו' – פרוש:

יש בזה חלול ה' כי יאמרו מצרים: אתמול אמר 'בני בכרי ישראל'...

והן עתה גלה סופו על תחלתו כי לא לטובה יבון וחס וחלילה נראה כשקר"¹³.

איבוד עם ישראל חלילה ייתפס כחזרה של ריבונו של עולם מן האמת שישראל הם בנו בכורו, שהם התמצית האידיאלית של כל המין האנושי, המסוגלים להעלותו ולרוממו. לא זו בלבד, משה אומר, המצרים לא יטענו רק שד' רצה לכלות את ישראל אלא אף שהתעלל בהם, שהרי לא סתם רצה "לכלותם" אלא "להרגם בהרים", כדברי המלבי"ם:

"ברעה הוציאם ומה שלא הרגם במצרים, מפני שרצה להרוג אותם בהרים –

שלא ימצאו אף מקום קברות [שלא יובאו לקבורה]"¹⁴.

¹¹ העמק דבר לפסוק יא: "בכח גדול – היינו שידוד הטבע כל פעם והוא טעם שלא יצא לריק פעולתו המיוחדת בשביל כלל ישראל".

¹² ישעיהו מג כא.

¹³ אור החיים לפסוק יב.

¹⁴ מלבי"ם לפסוק יב.

בתפילתו משה אומר שהתוצאות של כילוי ישראל מן העולם יהיו נוראות ואיומות, משום שעל ידו:

”יתעו על ידי זה לחשוב כי אל חפץ ברעת בני אדם...
ולא להטיב למו מגמתך”¹⁵.

אם יכלה ד' את ישראל, לא תהיה אפשרות לעולם להיפגש עם מגמת החסד העומדת ביסודו. ובמיוחד שהמצרים לא ישמרו את מסקנותיהם לעצמם אלא יספרו לאחרים – ”יאמרו מצרים לאמר”:

”כי לא מצרים לבד יאמרו אלא יאמרו הם וישמיעו הדברים לכל
שבזה יתרבה חס וחלילה חלול ה'”¹⁶.

משה טוען: תוצאה אחת ויחידה תהיה חלילה לכילוי ישראל – העולם רק ילך ויתחזק בתודעותיו הכפרניות, שלפיהן אין שום מגמה אידיאלית ביסודו, ומגמות הרשע ילכו וישתלטו עליו מחדש ללא מעצור. לפיכך, ”שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך” – ריבונו של עולם! חזור בך מגזרת כליון העם.
”זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך” – אומר רש”י:

”אשר נשבעת להם בך – לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה
לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות,
אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם”¹⁷.

העובדה שהקב"ה נשבע לאבות בשמו, מלמדת שיסודותיה הנפשיים של האומה הם אלו קיים, איתנים ונצחיים, ולכן היחס לכישלונה צריך להיות בהתאם לנשמתה הטהורה לעד.

”ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים” – מעלתם הרוחנית והמוסרית היסודית של ישראל היא שהם ”ככוכבי השמים” – תיאור המציין את היותם מאירים את המציאות באור דעת אלוקים ומזכים את הרבים¹⁸. לפיכך:
”וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם” – ארץ ישראל, ארץ הקודש – תהיה נחלתם לעולם. אין עם אחר שיהיה מסוגל לנחול אותה.

¹⁵ עקדת יצחק לפרשת יתרו שער ארבעים וחמישה הערה א.

¹⁶ אור החיים שם.

¹⁷ רש”י לפסוק יג ד”ה אשר נשבעת להם בך.

¹⁸ עיין העמק דבר בראשית כב יז.

”וינחם די על הרעה אשר דבר לעשות לעמו” – נשאלת השאלה, וכי חידש משה רבנו ידיעות כלשהן לקב”ה? האם לא ידע הקב”ה שהרעיון לכלות את ישראל מעל פני האדמה עומד בסתירה לכל תהליך היווצרותו? האם לא היה יכול הקב”ה להנחם עוד לפני שחילה משה את פניו? הגערה האלוקית הקשה בעם ישראל: ”הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם” היא אמתית ונכונה לא פחות מדברי הסנגוריה של משה רבנו. ערכו של כל פרט במציאות נמדד על פי נאמנותו לייעודו. לכן נאמר בפרשת משפטים ”זבח לאלהים יחרם”¹⁹. העובד עבודה זרה שומט מעצמו את זכות קיומו, כי חטאו עומד בניגוד גמור לכל מגמתו האידיאלית שלו ושל העולם. הגערה האלוקית הבלתי מתפשרת חשובה עד מאוד, מפני שהיא בונה בקרב המציאות את ההכרה העמוקה בהחמצה האיומה שבחטא העגל, ומלמדת עד כמה ’אי אפשר לעבור לסדר היום’ בעקבותיו. היא מטביעה באנושות את ההכרה שהאמת האלוקית לבדה היא כל מגמתה ואמתתה של האנושות.

רק על גבי הגערה האלוקית וההבנה הפשוטה והברורה שהעובד עבודה זרה ימות, יש ערך גם לברור האמת הפנימית והקבועה של המציאות. אילו הקב”ה בעצמו היה מלמד את הסניגוריה על ישראל, הייתה זו וותרנות וטשטוש ייעודה המוחלט של המציאות. לפיכך, מלמטה למעלה, מתוך האנושות עצמה צריך להתגלות הכוח המסוגל לחשוף את הטהרה הקבועה שביסוד החיים – כוחו של משה רבנו. תפילתו היא ביטוי לחשקה של המציאות עצמה להיות נאמנה למגמתה הטהורה. חשיפת חשק זה, יעלה את המציאות לדרך של השתכללות והשתלמות, וממילא הגזרה האלוקית לא תהיה רלוונטית.²⁰

---

¹⁹ שמות כב יט.

²⁰ על פי שיעור של הרב בלייכר במדרש רבה לפרשת כי תשא.